

A

30-as évek elején Erg Ágoston már Milánóban dolgozik. Kortársai visszaemlékezése szerint tagja volt a Milánói Kommunista Pártnak, gyakran járt az ottani kommunista társaság helyiségébe, melynek Kronné Majténi Mária egykori színésznő volt a vezetője. Az ezekben az években írt cikkeiben a fokozódó fasiszta veszély tükröződik.

A 100% munkáját a hatóságok egyre nagyobb mértékben nehezítették. Szükségessé vált egy testvérlapot létrehozni, amely a 100% betiltása után átvette volna annak szerepét. Így került sor 1930-ban a *Forrás* című, Gereblyés László által szerkesztett folyóirat megindítására. Az új lap tisztán irodalmi tartalmú volt, mégis a 4. szám után betiltották. Erg Ágoston szívesen vállalkozott a *Forrás* munkájában való részvételre. Két verse és két cikke jelent meg benne. Gereblyés László egyébként arról tájékoztatott, hogy a *Forrás*-sal párhuzamosan megjelent *Építők Könyvtára* című sorozat első számaiban meghirdették Erg Ágoston verseskötetének megjelenését. A politikai rendőrség azonban az *Építők Könyvtárának* is véget vetett.

A fasiszta Olaszország sem tűrte meg területén a kommunistákat. Kommunista tevékenységéért és származásáért Erg Ágoston egyre több zaklatásnak volt kitéve. Hogy mentse életét, az akkori idők egyik végső menedékéhez fordult, belépett a *FRATERES MISERICORDIAE* szerzetesrendbe.

Kommunista öntudata, lelkiismerete azonban nem nyugodott bele a fonák helyzetbe, s önkezelével vetett véget életének, talán 1939-ben.

SANTELLI ÉVA

FÖLDES SÁNDOR

Forbáth Imre mellett a két világháború közötti líránk legjelentősebb avantgardista, expresszionista költője. Modernista, szocialista szabadversei absztraktabbak, nehezebben érthetőek, mint Forbáthéi, s talán ez a főoka annak, hogy máig sem jelent meg költészetéről egyetlen elemző tanulmány sem, s lírája a mai olvasóközönség előtt csaknem teljesen ismeretlen. Temesvárt született 1895-ben, filozófiát és jogot tanult, de tanulmányai befejezését megakadályozta az első világháború. Orosz fogságba esett, fogolyként bejárta Mongóliát, Mandzsúriát, részt vett az 1918/19-es magyarországi forradalomban, s ennek bukása után Csehszlovákiába jött, Komáromban telepedett le. Verseskötetei: *Emberország* (Komárom, 1922), *Tömeg* (Komárom, 1923), *Némák indulója* (Pozsony, 1935); elbeszélései: *En öltelek meg?* (Komárom, 1926); egyfelvonásosai: *Új játékok, új színpadra* (Komárom, 1926) címmel jelentek meg. A húszas évek elején a bécsi magyar avantgardisták folyóiratai is közölték költeményeit.

A világháború és a forradalmak hatását tükröző költészetével mindenekelőtt politikai, forradalmi célokat szolgált. „Egyéni dicsőségre, még íróira sem tartok számot, életem teljes egészében harc a megaláztatokért és elnyomottakért” — írja versei elé Sziklai Ferencnek 1926-ban kiadott *Lírai antológiájában*. Első költeményein Ady szimbolizmusának, majd Kassák expresszionizmusának-aktivizmusának hatása látszik, s kezdetben még hagyományos, rímes-ritmusos verseket is költ. Szocialista eszméket, forradalmi humanizmust hirdető költeményeit Fábry Zoltán a húszas években az *Emberirodalom* termékeinek nevezte. Példaként idézzünk az *Emberország* c. kötet *Előhangjából*:

*Nyújtsd felém, Testvér, átkozott kezed,
gyűlölt kezed, az élet-hideget —
csontváz-ujjad legyen a szörnyű híd,
mely izgult világokba bekapcsol,
hogy keringjem poétás álmaim
továbbra is Szép és Igaz körül...
a Golgothás nagy Veled-rokonsága
tegye könnyűvé az ítélkezést
betűk, álmok és önmagam felett.*

Testvéren már ekkor is mindig a proletárt, az elnyomottat értette, s expresszionista lírájában egyre radikálisabb, lázítóbb képeket találunk. Harcot hirdet a hagyományos ízlés és költészet ellen, úgy véli, hogy a forradalmi korszak költője nem énekelhet „cifra dalokat”, a lírának is az osztályharcot, a forradalmi öntudatra ébresztést, az eljövendő változásokat kell szolgálnia, s ezzel függ össze, hogy a Tömeg c. kötetében 1923-ban a hagyományos formájú, rímes-ritmikus verseit már a „megtagadottak” közé sorolja. Radikalizálódó szocialista lírájában egyre több groteszk képet (ezzel az akkori világ zűrzavarát tükrözti), epikus, a köznapi életből vett motívumot és politikai programverset találunk.

*Atkozott legyen, aki hallgat!
haldoklónál élesebben ordíts!
te vagy a haldokló; te vagy a gyilkos!
átkozott, ki cifra dalt dadog: Európa bűnbarlangjában
tarka kártyákkal sorsolják véred — Testvér!
ledobom a kendőt akasztottak utolsó pillantásáról,
mit titkoltak előled, mert: te vagy!
és szemgolyóid mutatom hős-mészáros-lázban
te átszögezett, megrugdalt, bemocskolt!
szikraszavú ember: pokol a némaságod —*

(Európai változásokra)

Az idézett versrészlet előtt egy Bacányitól vett mottó áll: „Kiknek vérét a természet kéri, Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri”, s érthetővé teszi a homályos, egymásra halmozott metaforákat: Földes szocialista forradalomra lázítja a XX. század elnyomottjait. A hallgatás, a némaság motívuma később is gyakran előfordul költészetében, s nyilvánvalóan a belenyugvást, az öntudat hiányát jelenti, s a költő másutt úgy értelmezi saját líráját, hogy neki kell kimondania a lázító ígéket a néma, de helyzetüknél fogva lázadásra érett tömegek helyett. Költészetének célja tehát a forradalmi tett, az aktivitás, s mindez erősen hasonlít Kassák Lajos és a bécsi Ma-isták ekkori lírai programjához és kiáltványaihoz. Földes a húszas években nemcsak a hagyományos versformát, hanem a hagyományos témák nagy részét is elveti, így pl. a szerelmi lírát is, csak politikai jellegű verseket írt, mert „ölelni sem tudok, míg milliók kínokban égnék”.

Az avantgardista, expresszionista költőt nehéz megérteni, ha nem ismerjük lírai programját, ezért részletesebben kell idéznünk Földesnek a Korunk-ban megjelent Írói bátorság, írói felelősség c. cikkéből. „A műalkotás, nem álarcosbál, hanem exhibicionizmus. Lemeztelenülés: az alkotó karakterisztikumának, életképének sűrített ki-vetülése, és mit sem ér a mű, ha alkotója személyére vonatkozólag holt bizonyos következtetéseket levonni belőle nem lehet, ha a holt betűk mögött nem látszik a véres hús: az alkotó. Becsületes művész inkább levágná a kezét, mintsem »művészi« céllal egy sort is leírjon, melyből embervajúdássá, világképpé tárgult »politika« ki-érthető ne volna. Az irodalom függvény, és bizony olyan egészen »közönséges« dolgok függvénye, mint például a kenyér, szén, tüdővész, luesz, földéhség, munkanélküliség stb. Nincsenek »magasabb« nézőpontok. Csak az a hely lehet a kilátó, ahol az embersűrűben állunk, koordinálva (és legtöbbször determinálva is) a tömeg vágyai, szenvedései, akarásai által. Nincs lehetőség a bőrünkől kibújni, és valahol a felhők fölött bérelni olümpuszi hónaposszobát.

A probléma magja lent van, és ennyi az egész: emberek élni akarnak. És erre csak egy »igen« és csak egy »nem« létezik. Kettő között választani könnyű, de a gyávaság megteremtette azt a paradoxont, hogy a választás kettő között a legnehezebb. Mert ez az állásfoglalás egész életre szól, kövér tálakat és dicsőséget rúg fel, tövises konzekvenciákat vállal, minden órában új tettet igényel (és ez a fontosabb, ez a lényeges az irodalom határain kívül is), és minden órában helyt kell állani érte: bátran és szenvedéllyel.

Az irodalom egységének célja egy nép élni akaró »igenjének« maximális hangsúlyú kimondása, tehát maximális értékű: minden nép igazából kovácsolt szavakra van szükség. A »politikamentes« irodalom humbug. Vajon más-e az író, mikor ír, mint egyébként? Állítom: ugyanaz, sőt fokozott mértékben, fokozottan — ember. És

értékmérő irodalmilag is csak — csak! — ez lehet. A küldetéses művészet nem művészkedés. Munka az bizony, közönséges, piszkot érintő, ökölt szorító, vért sajgó, izzadságos, de — építő munka. A toll nem kiváltság jelvénye, de munkaszerszám, mint a kalapács: az írás hites cél és nem terméketlen játék. Ki verset, drámát, regényt ír — a versen, drámán, regényen túl és általa még más létrehozását is kell akarnia.” (1927. 138.)

Az idézett program elvi célkitűzéseiben már meghaladja (politikai radikalizmusával) Kassákék aktivizmusát, s lényegében azonos a kommunista párt propagálta proletárirodalom célkitűzéseivel. Földes a húszas években gyakran ír a pártsajtóba, s az ekkori irodalmi beszámolókból is kommunista költőként emlegetik. Egyik cikkében (Emberirodalom) „balról” bírálja fegyvertársa és elvtársa, Fábry Zoltán humanista irodalmi koncepcióját is: „Igen, kedves megváltók, a művészet meghal és élet születik. Az életet igazság támasztja fel, és nem sajnálkozó, szentimentális, mindent emberré-mázoló babona. Az igazság pedig: »nem teória, de egy tény, az élet maga: — szabad és független emberek közössége«. (Bakunin.) A babonákkal tehát le kell számolni, mielőtt nagyra híznak. Az »emberirodalom« babonájával is. A vezérszó konstruktív elánját csak tartalmának realizálása és útjának relatív meghatározása adhatja. A szó mai csengése kell.” (Korunk, 1926. 648.) Az idézetből kiténik az a proletkultus, ultrabaloldali nézet is, hogy a művészetet nem annak törvényszerűségei alapján értékeli, hanem alárendeli a politikának, a mozgalmi gyakorlatnak, s ez a szemlélet lett a pragmatikus, sematikus szocialista irodalom tévedéseinek egyik forrása. Amint látjuk, ez a sematikus irodalomszemlélet nemcsak a későbbi szocialista realizmusban volt meg, hanem még előbb a szocialista avantgardizmusban is (Földes mindvégig expresszionista maradt), s történelmileg a munkásmozgalom akkori helyzetéből, szükségéből érthető meg. A mozgalom szempontjából ekkor az élet, az igazság valóban fontosabbak voltak, mint a művészet, de ebből arra következtetni, hogy a „művészet meghal”, téves és művészetellenes állítás.

A húszas években Földes egy-egy füzeti terjedelmű kiadványban elbeszéléseket és drámai jeleneteket is tett közzé. Fenti programjának megfelelően ezek nem hagyományos elbeszélések vagy egyfelvonásosok, hanem „művészetnél többek”, expresszionista módszerrel kifejezett „tettek”; groteszk, forradalmi eszméiségű történetek és jelenetek. Az Én öltek meg? címmel kiadott elbeszélő írásk szimbolikus, expresszionista, háborúellenes történetek. Az Új játékok, új színpadra csupán kétszázötven példányban jelent meg, kéziratként Fábry Zoltánnak ajánlva. A két kis könyvről Fábry expresszionista, elemző értékelést írt a Korunk 1926 júliusi számában, s többek közt ezt állapítja meg: „Konstruktív kollektivitás teremtő lényege Földes könyvében még csak a rádöbbenés és a döbbenetet továbbító, bizonyító, szemtépő mondanivalók szintéziséig vajúdta világgá. A kérdés és felelet emberigenlése mégis sokat jelent: az úttakarítás tényét, a megnyitott, szabadabbá vált utat — másoknak. A ma rettenete, a korforduló gúnyos vigyora rázuhant az emberre. Ennyit el sem bír az emberi szervezet, mégis: egy szájban, egy emberben milliók fájdalma, sikolya görcsösödik, torlódik és — robban. A jövő konstruktivitás egyszerű képét még a ma teljesen ellentétes élete, a vágy és elképzelés ködös káosza nehezíti. A Földes-írásk pedig a ma talajából hajtanak a jövőbe. Épp ez az erejük, értékük és igazságuk: a való talaj, a megtalált, megküzdött, régít zuhantató, újat teremtő archimédieszi pont. Biztos talajból, biztos célba találás. Semmi ingadozás. Minden szó, minden gesztus, mint a nyíl: elevenből elevenbe, emberből emberbe. Visszhang. Körforgás. Közösség. Tömeg.”

Amint Fábry recenziójából is sejthető, Földes epikus és drámai alkotásai alig különböznek verseitől: ezekben is költői képek, kérdések, expresszionista állítások halmozódnak. Bizonyára azok értették legkevésbé, akikhez szólni kívánt: a tömeg, az elnyomottak, a közösség. Ezt az ellentmondást a költő úgy oldja fel, hogy magát tartja a tömeg, a néma közösség hangjának, és költészete valóban kollektív jellegű. A költő és a tömeg, az alkotó és az olvasóközönség, az egyéni sors és az általános eszmék ilyen egybeolvadására álljon itt példaként az olvasóhoz című verse:

*Harcnak, szerelemnek és nyomornak ...
mélyízű dadogását olvasod
mint egy új gyermekség kezdő-szavait
jövőt tanuló ember pirulását
a saját gyöngeségei előtt*

*ez még nem élet, ez csak írás
hiszen a betűk előbb meghaltak
egy sebzett szájon és csak azután
kerültek eléd, egy festett arcot nézel
aki magad is festett lárva vagy*

*s ha itt mindig ugyanazt olvasod
magad olvasod, magad nem változtál
félemler az, akivel itt beszélgetsz
csak volna ember, ha te beszélni tudnál
a némák is jobban megértik egymást*

*szavaimat élő húsba vettem
hol legjobban fáj a szög és a kenyér
s most élek, égek a kintokban
kitéphetetlen tövis bennetek:
nem a békét, a harcot hirdetem*

*ne enyhülj szavakon, én szúrlak tovább
kínom nyughatatlan fullánkjaival
felszabadult földek új kincseivel
hogy indulj, lépj ki a feketé sorokból:
harcolni és élni tanulj!*

Az idézett költemény már a harmadik Földes-kötetből való, s megtalálható benne az expresszionista líra néhány általános jellegzetessége: a vers a tömeg önkifejezése, tehát kollektív alkotás; a lírikus nem saját belső világát fejezi ki, hanem harcolni, élni tanít, vagyis igazságokat, eszméket hirdet. Azt is észrevehetjük e versen, hogy megtört a költőnek régebbi, mindent elsöprő, harcos, patetikus lendülete. Fábry Zoltán ezzel kapcsolatban menekülést, megalkuvást emleget, nem marxista íróbarátai pedig lehiggadásnak nevezik lirájában ezt a fordulatot. Mivel nem ismerjük életrajzi adatainak idevonatkozó részleteit, csak arra következtethetünk, hogy megszakadt a párttal való kapcsolata, mert a húszas évek végén már nem szerepel Földes neve a kommunista sajtóban, s 1931-ben az Út-ban már Fábry bírálja őt „balról” Erdőházi Hugó verseskötetéhez írt előszava ürügyén. „Valaha mindnyájunk reménye, aki pozitív útmutatást és tettet szügerált belénk, és aki immár évek óta hallgat. Most ez az előszó: az első életjel. És ez az előszó aztán magával viseli az elnémulás, a félreállítás összes hátrányait, hibáit. Földes számadást tart a szlovenszkoji magyar írás fellett. Kiindulópontja: »a szlovenszkoji első írói gárda csődje teljes« — hamis, mert generációs és zavaros megállapítás és a végkonklúzió: a szembeállítás, felhívás a húsz-évesekhez, ezt a hibát csak fokozza. Földes nem látja, hogy a frontok másképp fejlődtek fel. Van polgári irodalom és van immár Szlovenszkon is szembeállíthatón: proletárforradalmi irodalom, és ha csödről lehet beszélni, akkor az csak a polgári, a »független« irodalom csődje.” Tény, hogy Földes 1933-tól már a kormányt támogató Magyar Újság szerkesztője.

A változás, bizonyos „lehiggadás” mellett azonban azt is látnunk kell Földes későbbi költészetében, hogy lényeges, alapvető jellemvonásai megmaradtak. Továbbra is expresszionista szabad verset ír, melyből hiányzik a hagyományos költemény zenei ritmusa (képei nagyrészt vizuális metaforák). Nem fordít hátat a szocialista eszmeiségnek sem, csak a jelszavas lázítás, a dobpergetés, csatára hívó kúrtharsogás helyett az erősebben gondolati, a szocialista perspektívát szem előtt tartó bölcselkedő lírát teremt meg. Példaként idézhetnénk a Tenger a Dunán c. költeményét, mely egészen más formában, de ugyanazokat a gondolatokat szólataltatja meg a Duna menti nemzetek torzsalkodásáról és egymásrautaltságáról, mint József Attilának A Dunánál c. verse. A költemény megértéséhez tudni kell, hogy az expresszionista stílusban egyes mondatrészek gyakran szerepet cserélnek (pl. jelző és jelzett szó), a metaforikus szóképek gyakran groteszkek, logikátlanok vagy bonyolultak. (Ezt kisebb mértékben Forbáth és Fábry szóképein is észrevehetjük.) A „fejtetős századok” értelme: felfor-

dult, fejük tetejére állított századok, „az ember véres nevét gyáva dobra húzva” ki-fejezést köznyelven így lehetne értelmezni: az összefogás helyett gyáván egymásra ölését hirdették. Természetesen, nem lehet szó szerint köznyelvre lefordítani az exp-resszionista költői képeket, hanem képszerűen kell megérteni a vers mondanivaló-ját, de ha arra gondolunk, milyen fontos lett volna a Duna menti nemzetek összefo-gása a fasizmus ellen a harmincas évek második felében, egy kis fantáziával meg tudjuk érteni a következő versrészletet:

*százféle álarcban százféle igazsággal
részegen bandukoltak fejtetős századokban
csak egy mutatta őket egynék: a fegyver éle —
sújtóik helyett mindig csak egymást ették
az ember véres nevét gyáva dobra húzva
altatták álmodók, süketek és vakok
de a megváltók hiába ordítottak
színbén csak, erőben a dolgok nem változtak:
a Fekete-erdő fája kereszt Orsovánál
Galac édes búzája Bécsben vérszívó éhség
Belgrád kacagása, fertőzött csönd Pesten —
züllött, buta frigy a halállal az élet
bokázó emberség a hullákat nem unja
— de tenger jön a börtönházak alá
s elhull minden beteg, minden oszlop ledől
mint régi gyilkosságok vérfoltja eleven...
ki a falak közül, kacagni vészharangot!
úszó bokrokban látni szétfénylő rokon arcot
egymáshoz zengő kinyilatkozást:*

*a rémületben halljátok meg a békét
az árban a még nagyobb áradást:
készítsetek hajót, szabad hajót!
s az ekéknek új, tápláló jogot!
a Duna csak út, de mi vagyunk a végzet
hogy termő lobogásban éljenek
kiknek lelkében gáttalan az élet
kiket a szent ár megtermékenyít.*

Földes utolsó kötete, a Némák indulója tizenöt év termését, több mint száz ver-set tartalmaz, leltárszerűen, kronológiai vagy ciklusokra való felosztás nélkül. A szerző szerint csupán „a változást lendítő akarat” fűzi őket egybe. Tematikáját tekintve nagyméretű gazdagodást, bővülést találunk a *Némák indulója*-ban (az előző kötetéhez hasonlóan). Szerelmi és szexuális tárgyú költeményei heves szenvedélyességéről, mély életszeretetről tanúskodnak. De még az ilyen intimen egyéni élményt is közösségi-vel kapcsolja össze, mint pl. a *Ne legyen emlék* című versben: „aki ölel / és tudja most vele sokan ölelnek / s tudja, vele egyszer majd sokan győznek / e ritmusban nőjön, lobogjon kéje s rántsa magával párját parttalan — ne füleljen a parti uga-tókra”.

Földes Sándor 1938 óta nem közölt újabb verseket, s nem véletlen, hogy ugyan-akkor hallgat el, amikor a csehszlovákiai magyar líra másik szocialista avantgardis-tája, Forbáth Imre. További feltűnő egyezés kettőjük költői pályája között, hogy lí-rájuk a felszabadulás óta sem szólalt meg újra. Földes 1945 után a Magyar Távirati Iroda, majd a Magyar Rádió szerkesztője volt, ma nyugdíjasként él Budapesten, az irodalmi élettől visszavonultan.

CSANDA SÁNDOR